

...Щодо повноти словників, то слід зазначити, що повний словник будь-якої мови — це ідеал, до якого можна лише прагнути і якого ніколи не можна досягти, бо кожен день і кожна година приносять людям нові поняття і нові для тих понять слова...

М. Т. Рильський

<https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.128>

УДК 092+81'16 Паламарчук

І. А. САМОЙЛОВА, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник відділу лексикології,
лексикографії та структурно-математичної лінгвістики,
Інститут української мови НАН України
вул. Михайла Грушевського, 4, м. Київ, 01001
E-mail: irysamojlova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4253-0080>

ПРОФЕСОР Л. С. ПАЛАМАРЧУК В ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКОЛОГІЇ ТА ЛЕКСИКОГРАФІЇ

У статті проаналізовано наукову спадщину українського лінгвіста, лексиколога й лексикографа ХХ ст. Л. С. Паламарчука, 100-літній ювілей якого відзначено цього року. Наведено основні факти з біографії вченого. Окреслено напрямки його лексикологічних досліджень на різних етапах наукової діяльності: вивчення синоніміки творів М. М. Коцюбинського, шляхів розвитку словникового складу української літературної мови, усної літературної мови. Звернено увагу на порівняльні дослідження української мови з іншими слов'янськими мовами. Представлено словники, над якими працював учений. Наголошено на актуальності висловлених Л. С. Паламарчуком тез щодо засад укладання словників. Відзначено науково-організаційну діяльність професора як завідувача відділу лексикології та лексикографії академічного інституту, як координатора роботи над лексикографічними працями.

Ключові слова: лексикологія, лексикографія, синоніміка, словниковий склад сучасної мови, Л. С. Паламарчук

1. ВСТУП

Прагнення створювати наближені до ідеалу словники української мови стало дослідницьким кредо відомого мовознавця, лексиколога й лексикографа Л. С. Паламарчука, колишнього співробітника Інституту мовознавства імені О. О. Потебні, з 1991 р. — Інституту української мови НАН України. З ім'ям Леоніда Сидоровича пов'язані уявлення про лек-

Ц и т у в а н н я: Самойлова, І. А. (2022). Професор Л. С. Паламарчук в історії української лексикології та лексикографії. *Українська мова*, 4(84), 128–138. <https://doi.org/10.15407/ukrmova2022.04.128>

сикологічну й лексикографічну школу, яку уособлював у 50-ті — на початку 90-х рр. ХХ ст. відділ лексикології та лексикографії Інституту мовознавства імені О. О. Потебні. Усе наукове життя вченого пов'язане з цим відділом. Уже за кілька років після захисту кандидатської дисертації та публікації монографії на підставі дослідження з травня 1960 р. Леонід Сидорович очолив структурний підрозділ перекладних словників відділу тлумачних та споріднених словників, завідувачем якого був науковий керівник його кандидатської дисертації В. С. Ільїн. Із квітня 1963 р. до 1987 р. Л. С. Паламарчук керував відділом лексикології та лексикографії, а також обіймав посаду заступника директора з наукової роботи (1978—1987). Упродовж багатьох років Леонід Сидорович був організатором, ідейним розробником, безпосереднім виконавцем тем з теорії і практики лексикології, фразеології, лексикографії, фразеографії: розділів колективних монографій *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія; Історія української мови. Лексика і фразеологія; Українсько-російського словника: у 6 т.; Словника мови Шевченка: у 2 т.; Словника української мови: в 11 т.; Фразеологічного словника української мови: у 2 кн.; Словника синонімів української мови: у 2 т.* та ін.

У серпні 2022 р. знаному українському лінгвістові ХХ ст. виповнилося б 100 років. На вшанування пам'яті вченого у вересні цього року відбулася Міжнародна наукова конференція *Лексикографічна парадигма ХХІ ст.: До 100-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора Леоніда Сидоровича Паламарчука.*

2. ІЗ БІОГРАФІЇ Л. С. ПАЛАМАРЧУКА

Л. С. Паламарчук народився 9 серпня 1922 р. в селі Мусіївка Вчорайшенського (нині Ружинського) району Житомирської області. Його батько Сидір Антонович і мати Дарія Кіндратівна були хліборобами. Навчався він у початковій школі села Мусіївка, потім у середній школі села Верхівня, яку закінчив 1939 р., отримавши атестат відмінника. Прослухавши педагогічний семінар-інструктаж, Л. С. Паламарчук упродовж двох років (1940—1941) учителював у Шпичинецькій семирічній школі Вчорайшенського району.

Вищу освіту Леонід Сидорович здобув у Київському педагогічному інституті ім. Максима Горького (нині Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова), який закінчив з відзнакою в 1949 р. Пропрацювавши вчителем упродовж року, він вступив до аспірантури Інституту мовознавства імені О. О. Потебні АН УРСР, після закінчення якої залишився працювати в Інституті — молодшим, пізніше старшим науковим співробітником. Л. С. Паламарчук керував відділом і поєднував завідування з посадою заступника директора з наукової роботи. Згодом Леонід Сидорович перейшов на посаду головного наукового співробітника Інституту мовознавства, а з утворенням Інституту української мови — на таку ж посаду в новоствореній академічній установі.

У 1953 р. він захистив кандидатську дисертацію *Лексична синоніміка у творах М. Коцюбинського*, а в 1977 р. — докторську дисертацію *Українська радянська лексикографія (питання історії, теорії та практики)*. 1979 р. Л. С. Паламарчукові присвоєно наукове звання професора, 1982 р. — почесне звання заслуженого діяча науки України. Як науковий керівник авторського колективу та один з авторів *Російсько-українського словника: у 3 т.* (1968) став лауреатом Державної премії УРСР у 1971 р. в галузі науки і техніки, як науковий керівник і заступник голови редакційної колегії *Словника української мови: в 11 т.* (1970—1980) — лауреатом Державної премії СРСР у 1983 р. в галузі науки.

3. ІЗ НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ Л. С. ПАЛАМАРЧУКА

Діяльність Леоніда Сидоровича як ученого була спрямована на опрацювання питань з української лексикології, теоретичної та практичної лексикографії. Йому належить понад 130 публікацій у фахових часописах, дидактичних журналах, колективних монографіях, збірниках наукових статей, зокрема й іноземних, періодиці. У понад 70 виданнях засвідчено редакторську вправність професора (Самоїлова, 2012, с. 28—37).

Один із перших вагомих наукових кроків Л. С. Паламарчука — монографія *Лексична синоніміка художніх творів М. М. Коцюбинського* (1957), написана на основі кандидатської дисертації. Такій темі дослідження надано перевагу під впливом керівника дисертації В. С. Ільїна та його напрацювань і накопиченого досвіду з вивчення лексичної синоніміки творів Т. Шевченка. Л. С. Паламарчук гідно продовжив справу свого наставника (Гнатюк, 2012, с. 10). Леонід Сидорович проаналізував близько 45 оповідань, новел, повістей, казок М. М. Коцюбинського з кількатомного видання творів письменника. Зібраний фактичний матеріал згруповано за морфологічними ознаками та представлено в розділах: *Дієслівна синоніміка, Синоніміка іменників і Синоніміка прикметників і прислівників*. Л. С. Паламарчук вибудував дієслівні синонімічні ряди на позначення: акту мовлення з домінантою *говорити* — *казати (промовити, розмовляти, балакати, бесідувати, гомоніти, шуміти, оповідати, плести, верзти, плескати, белькотати, жебоніти, заторохтіти, щебетати, мимрити, бурчати, шамкати, дзвеніти, цідити крізь зуби, свистіти, цідити та ін.)*; процесу мислення з домінантою *думати* — *подумати (мислити, міркувати, прикидати, мудрувати, розважати, марити, промайнула думка в голові та ін.)*; процесу руху із заголовним словом *іти* — *ходити (походжати, ступати, крастися, посуватися, нипати, пхатися, брести, чвалати, шкандибати, дибати, чимчикувати, вештатися та ін.)*; зорового сприйняття з домінантою *дивитися* — *подивитися (глянути, споглядати, зиркати, зорити, стежити, слідити (слідкувати, обвести, скинути тощо) очима (оком), здіймати (підняти) очі, метнути очима (погляд), не спускати ока та ін.)*; психічного стану плачу людини з домінантою *плакати (ридати, голосити, ревіти,*

пищати, хлипати, квилити, тужити та ін.); почуття гніву із заголовним словом *сердитися* (*пирскати, червоніти, гніватися, лютувати, обуритися, позеленіти, кипіти злістю, затруситися од люті* та ін.) (Паламарчук, 1957, с. 7—32). Описуючи дієслівні синоніми, Л. С. Паламарчук обов'язково зважав на дієслівно-іменникові сполучення, метафоричні, фразеологічні вислови, що за предметно-поняттєвою віднесеністю були наближені до домінанти синонімічного ряду. Наприклад, до синонімічної парадигми на позначення акту мовлення дослідник залучає вислови: *гантувати словами хитрі мережки, викидати з себе, блиснути зубами* та ін.; на позначення процесу мислення — *снувати думки, ламати голову, шибала думка по голові, розумом розкидати, пестити мрію* та ін. Леонід Сидорович зазначав, що М. М. Коцюбинський, описово позначаючи мову персонажів творів, був так само вдумливим і вимогливим, як і під час добору однослівних синонімів. Письменницькі вислови були оригінальними, чіткими за змістом, емоційними й вартими уваги дослідників (там само, с. 18). Л. С. Паламарчук згрупував іменникові лексеми на позначення: різних частин тіла людини (*обличчя — вид, лице, личенько, пика, морда, твар; очі — баньки, сліпаки; живіт — черево; лоб — чоло; губи — уста; груди — перса; волосся — волос, цуприна, чуб, коси, патли*); душевного стану людини (*сум — смуток, туга, журба, жура, нудьга, тусок; бажання — охота, хіть, жадаба, жадання, жага (згага); надія — сподівання, сподіванка; мука — страждання; ляк — страх, жах; злоба — злість, гнів, лоть, лютість* та ін.); природного явища — сніжної бурі (*хуртовина — завірюха, хуга, віхола*); тварин, птахів (*собака — пес; чорногуз — бусол; кінь — коник, коняка, шкапа, шкапина; худоба — товар, скотина, маржина, маржинка, худібка*) (там само, с. 32—51). Серед прикметникових синонімів учений виокремив ряди на позначення: засмаги людини (*засмалений — смаглий, запечений, бронзовий, спижовий*); ступеня швидкості в русі (*прудий — бистрий, жвавий*); великих розмірів, величини (*здоровий — здоровенний, величезний, великий, велетенський, потужний, могутній*); стану здоров'я (*хворий — недужий, слабкий, немічний, кволий*); почуття суму (*сумний — смутний, сумовитий, невеселий, тужливий, журливий*) тощо. Л. С. Паламарчук описав найуживаніші групи прислівникових синонімів, що трапилися у творах письменника. Це лексеми на позначення: вияву вищого ступеня ознаки (*дуже — занадто, незвичайно, надзвичайно, страшенно, особливо, сильно, неказанно, тяжко, страх, вельми*); ступеня швидкості в дії (*хутко — хутенко, швидко, поспішно, нашвидку, спішно, квапливо, скванно, прудко, жваво, бистро, шпарко, прожогом*); вияву доброзичливості (*прихильно — привітно, приязно, ласкаво, лагідно, тепло*) та деякі інші (там само, с. 51—72). Дослідник звернув увагу на ампліфікаційні ряди прикметників і прислівників, зазначивши, що на відміну від прислівникових, ампліфікація була характерним джерелом для побудови саме широкіх прикметникових рядів.

Неспростовною є значущість IV розділу монографії *Спостереження над авторськими лексико-синонімічними замінами в рукописах художніх*

творів письменника, у якому вчений продемонстрував творчий процес М. М. Коцюбинського, його власне критичне ставлення до стилю та мови творів (там само, с. 72—92). Л. С. Паламарчук, вивчивши рукописну спадщину письменника в Чернігівському літературно-меморіальному музеї М. М. Коцюбинського, порівнявши первісну, до «виправлення мови», редакцію творів із текстами, що є основою друкованих творів, спостеріг скорочення широких описів, зміни в порядку слів, заміни одних слів синонімічними паралелями. Учений навів приклади лексичних заміни письменником у текстових фрагментах обох редакцій, додавши свої семантичні й стилістичні коментарі до поданого відповідника. Як от, заміну словосполучення *виття метелиці* на *виття хуртовини* дослідник вбачав у потребі смислової узгодженості поєднаних слів, адже *виття* характерне саме для хуртовини, а не для метелиці. Дієслово *прохав* замінено дієсловом *благав*, тому що останнє чіткіше підкреслює настійність і силу прохання. Прикметник *спокійний* замінено прикметником *лагідний*, оскільки в тексті йдеться не просто про спокійність тону, а про його дружелюбність.

Такий підхід, але вже до вивчення поетичної мови І. Я. Франка, виявляємо й у рецензії Л. С. Паламарчука на книжку Л. М. Полюги *Слово у поетичному тексті Івана Франка* (Паламарчук, 1978b, с. 83—84). Рецензент схвально відгукується про подану в монографії характеристику полісемічних слів, алегоричних та символічних образів, власних назв, і головню — про опис лексичної та фразеологічної синоніміки в поезіях, творчої лабораторії І. Я. Франка.

Надалі Л. С. Паламарчук плідно працює над проблемами розвитку словникового складу української літературної мови. Наслідком пошуків стали публікації відповідних розділів у колективних монографіях *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія* (1973) та *Історія української мови. Лексика і фразеологія* (1983). Учений докладно схарактеризував зв'язок словникового складу з позамовною дійсністю, окреслив два шляхи лексичного збагачення та оновлення літературної мови: по-перше, переміщення слів з активного лексичного фонду мови до пасивного, по-друге, поповнення словника новими словами, словосполученнями й значеннями. Наголошено на словотворенні як одному з найважливіших джерел збагачення мови новою лексикою (афіксальне словотворення, словоскладання, аббревіація), на процесах семантичних зрушень, а також на подальшому засвоєнні українською мовою запозичень з інших мов.

З погляду нинішньої активізації вивчення одиниць усної літературної мови, живомовних елементів як форми спілкування людей саме з перспективою подальшого опрацювання в лексикографічних довідниках активного типу варто згадати дослідження Л. С. Паламарчука, опубліковані в 70-х рр. ХХ ст. Ще в тезах *Усне мовлення і словники* (збірник *Республіканська наукова конференція, присвячена вивченню закономірностей розвитку усної форми української літературної мови* (12—15 трав-

ня 1965 р.), 1965) Леонід Сидорович зазначав, що хоч словники і спираються на писемні джерела, проте до них проникають і живомовні елементи. На підставі даних живої мови до словників вносять виправлення та уточнення щодо наголошування, керування та сполучення слів, граматичної характеристики, наприклад, у таких іменниках другої відміни замінено флексію *-а* на флексію *-у* в родовому відмінку: *атлас — атласу, памфлет — памфлету, роман — роману, том — тому* та ін. Згодом у розвідці *Відбиття фактів усного мовлення сучасною лексикографією* (Паламарчук, 1967с, с. 84—93) дослідник розвинув тези про те, як під впливом фактів усної мови фіксують зміщення наголосу, формується реєстр словника із залученням ширшого кола спеціальних слів, оновлюється семантична структура за рахунок переносних значень і образних уживань, уточнюється граматичний опис слів і їх синтаксичних зв'язків. У підсумку Леонід Сидорович вказав на потребу організації лексикологічних експедицій по всій Україні для збирання та фіксування живого усного мовлення, щоб успішно розгортати словникову роботу. На підтвердження такого висновку він згадував про дві експедиції в кілька районів Полтавської та Кіровоградської областей у 1965 р., записи яких засвідчили необхідність подальшого широкого й глибокого вивчення живомовної лексики (там само, с. 92—93). Аби допомогти мовознавцям досліджувати розвиток норм української літературної мови, у двох номерах фахового журналу *Мовознавство* за 1967 р. опубліковано укладені Л. С. Паламарчуком дві анкети, у яких читачам запропоновано відповісти на низку питань (наводимо скорочено):

1) які з названих паралельних чи дублетних слів Ви звичайно вживаєте: *базар — ринок, черевики — ботинки, гас — керосин, майдан — площа, потяг — поїзд, праска — утюг*;

2) яке закінчення «а» чи «у» мають у Вашій мові іменники чоловічого роду в родовому відмінку однини: *центр — центра чи центру, елемент — елемента чи елементу, телефон — телефона чи телефону, фільм — фільма чи фільму, футбол — футбола чи футболу, вальс — вальса чи вальсу*;

3) підкресліть іменники, яким Ви надаєте перевагу: *копка, рубка, перевірка, прополка чи копання, рубання, перевіряння, прополовання* і под.;

4) як Ви наголошуєте слова *завжди, вугілля, байдуже, знамено*? Підкресліть склад, який Ви наголошуєте (Паламарчук, 1967а, с. 81);

5) яка форма означення часу, наприклад, *4 год. 45 хв.* для Вас найприйнятніша: а) три чверті на п'яту; б) без чверті п'ята; в) за чверть (буде) п'ята; г) чотири години 45 хвилин; д) інші способи вираження;

б) передайте словами подані цифрові означення часу в реченнях: а) *Поїзд прибуває ... (2 год. 15 хв.)*; б) *Я повернувся ... (13 год. 10 хв.)*; в) *Збори почнуться ... (17 год. 30 хв.)*;

7) якому із поданих нижче дублетних слів сучасної мови Ви віддаєте перевагу як літературній формі? Якщо Ви користуєтесь якимось іншим словом, допишіть його: *борошно — мука, хлів — сарай, господар — хазяїн, троянда — роза (рожа), літера — буква, лелека — чорногуз (бусол та ін.)*,

качур — селезень, цукерок (цукерка) — конфета, процент — відсоток, оплески — аплодисменти;

8) чи відомі Вам слова *землероб, землеробство*? Чи відрізняються вони значенням від слів *рільник, рільництво* (якщо так, то чим саме);

9) як Ви наголошуєте окремі слова та форми деяких слів: *мабуть, зокрема, шкода; твердий, легкий, пінистий; помилка, толока, цемент, фарфор; Марко* (ім'я); *роки, хати, свята* (наз. відм. множини); *грошей, коней* (род. відм. мн.); *прошу* (дієслово 1-ої особи у формі звертання-запрошення). Якщо з допомогою наголосу розрізняється значення, відзначте це;

10) якому з двох правописних варіантів слів *панцер — панцир і келех — келих* слід віддати перевагу при уточненні «Українського правопису»? (Паламарчук, 1967b, с. 87).

Прикметно, що й сьогодні проблеми наголошування подібних слів, правильне вживання форм означення часу залишаються актуальними та вимагають від мовців не раз і не два звертатися до довідників.

Серед наукових зацікавлень Л. С. Паламарчука були й порівняльні дослідження української мови з іншими слов'янськими мовами, зокрема доповідь *Зіставне дослідження лексико-семантичних відношень у слов'янських мовах* на IX Міжнародному з'їзді славистів (1983), підготовлена у співавторстві зі співробітниками Інституту мовознавства імені О. О. Потебні фахівцем з чеської мови Й. Ф. Андершем та фахівцем з болгарської мови І. А. Стояновим. З огляду на тривалі дискусії навколо питань правопису іншомовних власних назв (див., напр., «Український правопис: так і ні». *Обговорення нової редакції «Українського правопису»*, 1997) не втратила своєї значущості стаття професора *Відтворення і функціонування топонімічної лексики в чеській та українській мовах* (Паламарчук, 1991, с. 220—231), у якій подано чіткі рекомендації правильного передавання українською мовою низки чеських ойконімів. Л. С. Паламарчук був головою редакційної колегії *Болгарсько-українського словника* (І. А. Стоянов, О. Р. Чмир, 1988), заступником голови редакційної колегії *Чесько-українського словника: у 2 т.* (1988—1989), підготовленого академічним інститутом спільно зі співробітниками Кабінету іноземних мов та літератур колишньої Чехословацької АН.

Лексикологічні напрацювання Леонід Сидорович співвідносив із теоретичною та практичною роботою над лексикографічними довідниками. У його науковому доробку як співавтора, відповідального редактора, голови і члена редакційної колегії, крім названих вище двох лексикографічних праць, відомі такі словники: *Українсько-російський словник: у 6 т.* (1958—1963), *Українсько-російський словник* (1964, 1971, 1975, 1976, 1984, 1986, 1990), *Російсько-український словник: у 3 т.* (1968, 1980—1981, 1987—1988), *Словарь русских произведений Шевченко: у 2 т.* (1985), *Словник антонімів української мови* (Л. М. Полюга, 1987, 1999, 2004), *Словник скорочень в українській мові: Понад 21000 скорочень* (1988), *Фразеологічний словник української мови: у 2 кн.* (1993, 1999), *Словник синонімів української мови: у 2 т.* (1999—2000, 2001, 2006). Головною справою наукового

життя Леоніда Сидоровича стала робота над фундаментальним *Словником української мови: в 11 т.* Про теоретичні засади словника, укладання, редагування, взаєморецензування, авторський колектив написано чимало статей. В. О. Винник у статті *Як створювався академічний тлумачний Словник української мови в 11 томах* згадував, що Л. С. Паламарчукові як завідувачеві відділу належало сконцентрувати зусилля колективу науковців для підготування великого тлумачного словника української мови в найкоротший термін. Він ретельно опрацьовував матеріали словникових томів після редагування, що забезпечило високий рівень підготовки словника до друку (В. О. Винник, 2012, с. 22—23).

Зауважимо, що редактором перших двох томів словника та членом редакційних колегій *Російсько-українського словника: у 3 т., Українсько-російського словника: у 6 т.* був поет-академік М. Т. Рильський, вислів якого про словники подано як епіграф до цієї статті. У родинному архіві Паламарчуків зберігається листування М. Т. Рильського з Л. С. Паламарчуком.

Результатом наукових досліджень Л. С. Паламарчука в царині лексикографії став захист докторської дисертації *Українська радянська лексикографія (питання історії, теорії та практики)*. 1978 р. опубліковано однойменну монографію, яка має три основні розділи: *Розвиток словникового складу української мови в повоєнний час; Основні праці й головні етапи в історії української радянської лексикографії; 3 теорії і практики сучасної української лексикографії* (Паламарчук, 1978). У першому розділі схарактеризовано тенденції розвитку української мови тієї доби, процеси інтелектуалізації, інтернаціоналізації, що сприяли збагаченню та оновленню української літературної мови. У другому розділі зазначено, що в ХІХ — на початку ХХ ст. українська лексикографія досягла вже значних успіхів в укладанні українсько-російських та російсько-українських словників, серед яких найвагоміший — *Словарь української мови: у 4 т.* за редакцією Б. Грінченка. Леонід Сидорович нагадав, що за своєю суттю він є перекладним українсько-російським словником, хоча спочатку для нього готували матеріал як для тлумачного. Учений докладно проаналізував словники періоду кінця ХІХ—ХХ ст., як загальномовні (*Українсько-російський словник: у 6 т.; Російсько-український словник: у 3 т.; Словник української мови: в 11 т.* та ін.), так і фразеологічні, орфографічні словники, спеціальні довідники з різних галузей знань. У третьому розділі визначено такі теоретичні питання, як роль джерел для укладання словників; принципи добору мовних одиниць і встановлення реєстру слів, що, на думку Л. С. Паламарчука, є наріжною проблемою лексикографії; принципи опрацювання слів різних груп і шарів лексики, зокрема й термінологічної як однієї з найрухливіших, найдинамічніших у добу науково-технічної революції; подання ілюстративного матеріалу (там само, с. 146—197). Такі проблеми виникають і перед сучасними лексикографами під час розпрацювання засад укладання нових словників. Не втратила актуальності теза Леоніда Сидоровича, що загальномовний словник — це не просте механічне зібрання слів, а багатопланова наукова праця. Він зорієнтований на як-

найретельніше відбиття живого лексичного інвентаря мови, що справді існує, тобто такого запасу слів, який може придатися всім членам суспільства, незалежно від їх заняття, фаху, уподобань чи покликання (там само, с. 167). Варто наголосити, що вчений однією з основних передумов успішного створення конкретної лексикографічної праці вважав надійність лексичних джерел, їхню авторитетність, кількісний і якісний склад. Він шкодував, що під час укладання словників дуже рідко залучають перекладну літературу. Проте виконані на належному професійному рівні переклади всіх жанрів можуть надати лексикографам такий самий цінний і вагомий матеріал, як і оригінальні джерела (там само, с. 200).

Науково-дослідну роботу Леонід Сидорович поєднував з підготовкою молодих кадрів — лінгвістів. Він був консультантом і наставником близько 20 кандидатів наук, деякі з них згодом стали докторами наук: М. П. Кочерган, Л. О. Симоненко, О. О. Тараненко, І. С. Гнатюк, В. І. Ярмак та ін. Окрім того, професор Тараненко має звання члена-кореспондента НАН України. Л. Д. Фроляк — доктор габілітований, професор Кафедри слов'янського мовознавства Інституту неоліології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні (Польща).

Леонід Сидорович був наставником і для своєї доньки Ольги Леонідівни, кандидата філологічних наук, професора, славіста, фахівця із чеської мови, яка впродовж 1987—2021 рр. очолювала кафедру слов'янської філології Навчально-наукового інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а зараз працює на посаді професора цієї кафедри.

4. ВИСНОВКИ

Л. С. Паламарчук — учений, життя якого було непорушно пов'язане зі Словом, зі Словником. Сформульовані ним теоретичні положення в низці статей, монографіях і надалі є надійним підґрунтям, а розвідки з лексичного складу української мови — емпіричною базою для сучасних вітчизняних досліджень. Порушені вченим проблеми формування реєстрів словників (залучення слів з усної літературної мови, живомовних елементів, термінологічних одиниць із різних сфер життєдіяльності українського суспільства, запозичених слів на тлі їхньої адаптації до норм сучасної української мови), значущість джерельної бази для практичної лексикографії є актуальними під час опрацювання нових словникових проєктів.

Леоніда Сидоровича як авторитетного українського лінгвіста неодноразово обрано членом бюро Наукової ради з питань мовознавства в Україні, Наукової ради з лексикології та лексикографії при Відділенні літератури та мови колишньої Академії наук СРСР, Міжнародної лексикологічно-лексикографічної комісії при Міжнародному комітеті славістів. Він виголошував доповіді на X Міжнародному лінгвістичному конгресі, IV, VII, VIII, IX Міжнародних з'їздах славістів та як представник України в Міжнародній лексикографічній організації Eurolex.

Колега-науковець Л. С. Паламарчука літературознавець І. М. Дзюба зазначав (про свої статті), що вони, написані в різні часи та за різних умов, позначені печаттю часу, але він не спокусився якось поліпшувати й осучаснювати їх, адже це інтелектуальна історія, яку не варто ні спотворювати, ні ігнорувати. Так само варто розцінювати й науковий доробок Л. С. Паламарчука як інтелектуальну лінгвістичну історію, що не можна ігнорувати, а потрібно вивчати.

ЛІТЕРАТУРА

- Винник, В. О. (2012). Як створювався академічний тлумачний «Словник української мови» в 11 томах. В І. С. Гнатюк (ред.), *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові* (с. 16—27). Київ: КММ.
- Гнатюк, І. С. (2012). Наукова спадщина Леоніда Сидоровича Паламарчука в контексті сьогодення. В І. С. Гнатюк (ред.), *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові* (с. 8—15). Київ: КММ.
- Паламарчук, Л. С. (1957). *Лексична синоніміка художніх творів М. М. Коцюбинського*. Київ, Видавництво Академії наук Української РСР.
- Паламарчук, Л. С. (1967а). Анкета для збирання лексичного матеріалу. *Мовознавство*, 2, 81.
- Паламарчук, Л. С. (1967б). Анкета для збирання лексичного матеріалу. *Мовознавство*, 4, 87.
- Паламарчук, Л. С. (1967с). Відбиття фактів усного літературного мовлення сучасною лексикографією. В І. К. Білодід (ред.), *Українське усне літературне мовлення* (с. 84—93). Київ: Наукова думка.
- Паламарчук, Л. С. (1973). Розвиток словникового складу української літературної мови в радянську епоху. В І. К. Білодід (ред.), *Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія* (с. 262—279). Київ: Наукова думка.
- Паламарчук, Л. С. (1978а). *Українська радянська лексикографія (Питання історії, теорії та практики)*. Київ: Наукова думка.
- Паламарчук, Л. С. (1978б). [Рецензія на книгу: *Слово у поетичному тексті Івана Франка*, Л. М. Полюга]. *Мовознавство*, 4, 83—84.
- Паламарчук, Л. С. (1983). Розвиток лексики української мови в радянську епоху. У В. М. Русанівський (ред.), *Історія української мови. Лексика і фразеологія* (с. 557—591). Київ: Наукова думка.
- Паламарчук, Л. С. (1991). Відтворення і функціонування топонімічної лексики в чеській та українській мовах. У В. М. Русанівський (ред.), *Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов* (с. 220—231). Київ: Наукова думка.
- Самойлова, І. А. (2012). Праці доктора філологічних наук, професора Леоніда Сидоровича Паламарчука. В І. С. Гнатюк (ред.), *Українська і слов'янська тлумачна та перекладна лексикографія. Леонідові Сидоровичу Паламарчукові* (с. 28—38). Київ: КММ.

Статтю отримано 17.10.2022

REFERENCES

- Hnatiuk, I. S. (2012). Naukova spadshchyna Leonida Sydorovycha Palamarchuka v konteksti s'ohodennia. In I. S. Hnatiuk (Ed.), *Ukrains'ka i slov'ians'ka tлумачna ta perekladna leksykohrafiia. Leonidovi Sydorovychu Palamarchukovi* (pp. 8—15). Kyiv: KMM (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1957). *Leksychna synonimika khudozhnikh tvoriv M. M. Kotsiubyn'skoho*. Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk Ukrain'skoi RSR (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1967a). Anketa dlia zbyrannia leksychnoho materialu. *Movoznavstvo*, 2, 81 (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1967b). Anketa dlia zbyrannia leksychnoho materialu. *Movoznavstvo*, 4, 87 (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1967c). Vidbytta faktiv usnogo literaturnoho movlennia suchasnoiu leksykohrafiieiu. In I. K. Bilodid (Ed.), *Ukrains'ke usne literaturne movlennia* (pp. 84—93). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).

- Palamarchuk, L. S. (1973). Rozvytok slovnykovoho skladu ukraïns'koï literaturnoï movy vadians'ku epokhu. In I. K. Bilodid (Ed.), *Suchasna ukraïns'ka literaturna mova. Leksyka i frazeolohiia* (pp. 262–279). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1978a). *Ukraïns'ka radians'ka leksykohrafiia (Pyannia istorii, teorii ta praktyky)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1978b). [Review of the book: *Slovo u poetychnomu teksti Ivana Franka*, by L. M. Poliuha]. *Movoznavstvo*, 4, 83–84 (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1983). Rozvytok leksyky ukraïns'koï movy v radians'ku epokhu. In V. M. Rusaniv's'kyi (Ed.), *Istoriia ukraïns'koï movy. Leksyka i frazeolohiia* (pp. 557–591). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Palamarchuk, L. S. (1991). Vidtvorennia i funktsionuvannia toponimichnoï leksyky v ches'kii ta ukraïns'kii movakh. In V. M. Rusaniv's'kyi (Ed.), *Funktsionuvannia i rozvytok suchasnykh slov"ians'kykh mov* (pp. 220–231). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Samoilova, I. A. (2012). Pratsi doktora filolohichnykh nauk, profesora Leonida Sydorovycha Palamarchuka. In I. S. Hnatiuk (Ed.), *Ukraïns'ka i slov"ians'ka tlumachna ta perekladna leksykohrafiia. Leonidovi Sydorovychu Palamarchukovi* (pp. 28–38). Kyiv: KMM (in Ukrainian).
- Vynnyk, V. O. (2012). Iak stvoriuvavsia akademichni tlumachnyi “Slovyk ukraïns'koï movy” v 11 tomakh. In I. S. Hnatiuk (Ed.), *Ukraïns'ka i slov"ians'ka tlumachna ta perekladna leksykohrafiia. Leonidovi Sydorovychu Palamarchukovi* (pp. 16–27). Kyiv: KMM (in Ukrainian).

Received 17.10.2022

Iryna Samoilova, Candidate of Sciences in Philology, Senior Researcher in the Department of Lexicology, Lexicography, and Structural and Mathematical Linguistics, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine 4 Hrushevs'kyi St., Kyiv 01001, Ukraine
E-mail: irysamoilova@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-4253-0080>

PROFESSOR L. S. PALAMARCHUK IN THE HISTORY OF UKRAINIAN LEXICOLOGY AND LEXICOGRAPHY

The article is devoted to the scientific heritage of the famous Ukrainian linguist, lexicologist and lexicographer of the 20th century L. S. Palamarchuk, a former employee of the Potebnia Institute of Linguistics and the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine. He would have turned 100 this August. His name immediately brings to mind the lexicological and lexicographic school, which is associated with the Department of Lexicology and Lexicography of the Potebnia Institute of Linguistics. L. S. Palamarchuk headed the Department for 24 years until 1987. The scientist devoted his entire scientific life to his native Department. He was also the Deputy Director of the Academic Institute for Research. The main facts from the professor's biography are given. He owns about 130 publications in specialized, didactic journals, collective monographs, domestic collections of articles, foreign collections, periodicals. He has contributed to over 70 publications as an editor. The directions of his lexicological research at different stages of scientific activity are outlined: study of the synonymy of the works of the Ukrainian writer of the 19th century M. M. Kotsiubyn's'kyi, ways of developing the vocabulary of the Ukrainian literary language, elements of the oral literary language. Comparative studies of the Ukrainian language with other Slavic languages are also mentioned. The dictionaries of different periods of publication, in the preparation of which the scientist took part, are named. The Explanatory Dictionary of the Ukrainian Language in 11 volumes was especially noted. This lexicographical reference book became the work of his whole life. The characteristic of L. S. Palamarchuk's individual monographs is given. The main theses from the text of the monographs are emphasized, which have not lost their relevance for new lexicographic projects. They concern the study of lexical composition, the formation of a register of dictionaries, sources of illustrative material.

Keywords: lexicology, lexicography, synonymy, vocabulary of the modern language, L. S. Palamarchuk